

ІРИНА КУЗНЕЦОВА, ОКСАНА МІХЕЄВА

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ В ОЦІНКАХ ПРЕДСТАВНИКІВ НДО

Експертне он-лайн опитування.
Цільова аудиторія: НДО, що працюють
з наслідками вимушеного переселення
Час проведення: 1-12 березня 2018 р.
Загальна кількість опитаних: 138 респондентів

UNIVERSITY OF
BIRMINGHAM

Arts & Humanities
Research Council

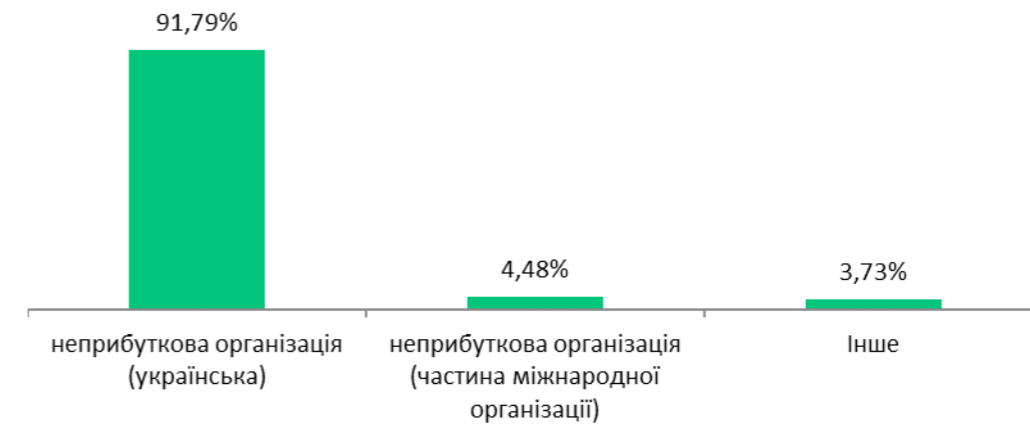

Partnership for
Conflict, Crime &
Security Research

I. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО НДО, ПРЕДСТАВНИКИ ЯКИХ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ У ОПИТУВАННІ

У переважній більшості опитані представляють українські неприбуткові організації:

Рисунок 1. Тип організації, %

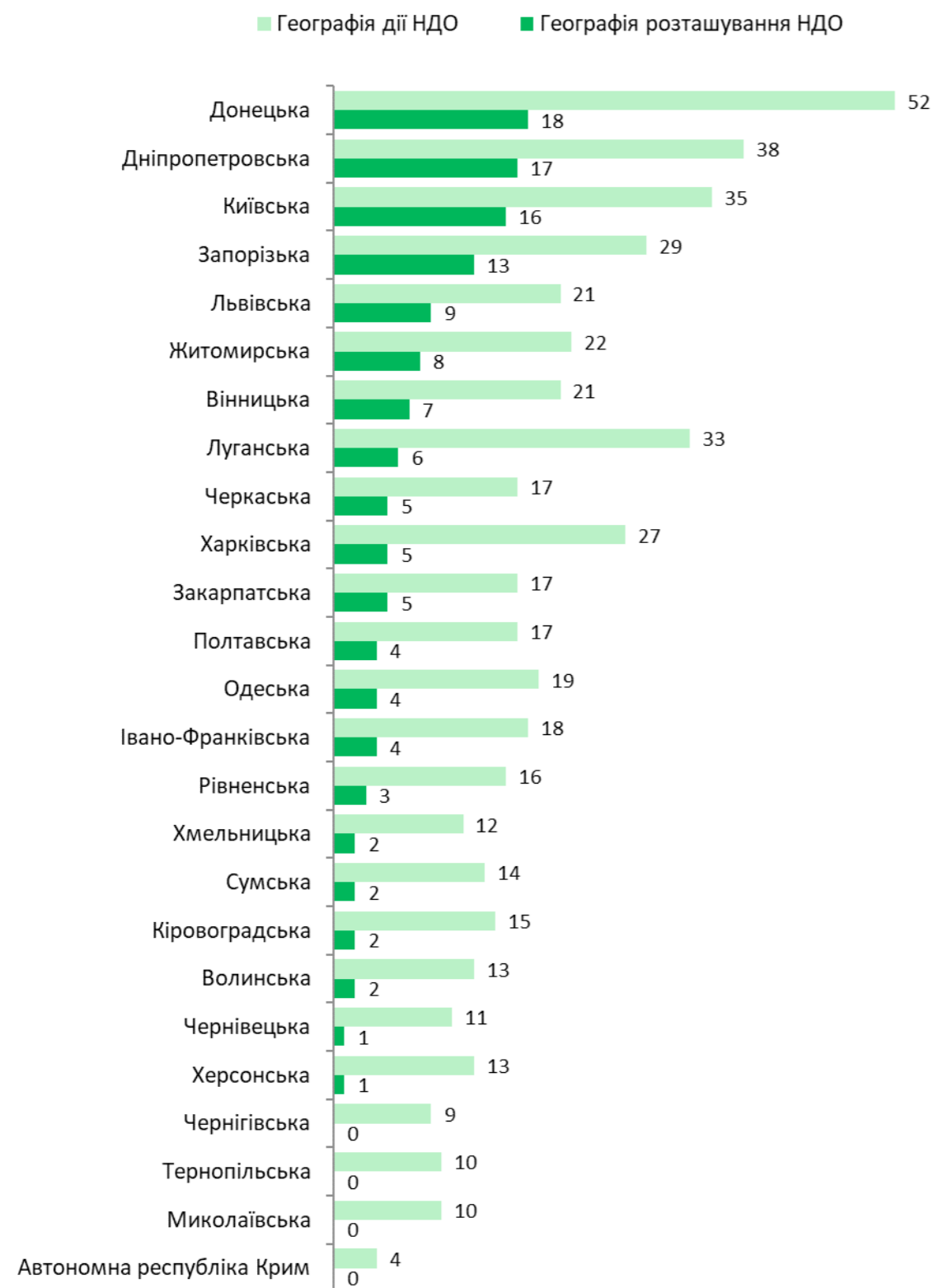
Географічно НДО представляють майже всі області України (за виключенням Чернігівської, Тернопільської, Миколаївської, а також анексованої території Автономної республіки Крим). Порівняння даних **про місце розташування** (в якому респонденти могли обирати лише один варіант відповіді) з відповідями на питання **про географію дії** (що передбачало обрання будь-якої необхідної кількості відповідей) показує, що більшість НДО не обмежуються у своїй діяльності власною територіальною одиницею.

В «лідерах» надання допомоги від НДО ідуть 1) Донецька (майже половина опитаних організацій допомагає ВПО на цій території); 2) Дніпропетровська та Київська (третина опитаних зазначила наявність роботи в цих областях); 3) Луганська, Запорізька та Харківська (чверть опитаних засвідчили наявність тут власної роботи).

Кузнєцова І., Міхеєва О. Соціальні наслідки вимушеного переселення в оцінках представників НДО. Результати експертного он-лайн опитування, 2018.

Для подальшої інформації звертайтеся: i.kuznetsova@bham.ac.uk
Більше інформації про наш проект: www.idpukraine.com
[@IrinaKuzn](https://twitter.com/IrinaKuzn) [@idps_ukraine](https://twitter.com/idps_ukraine)

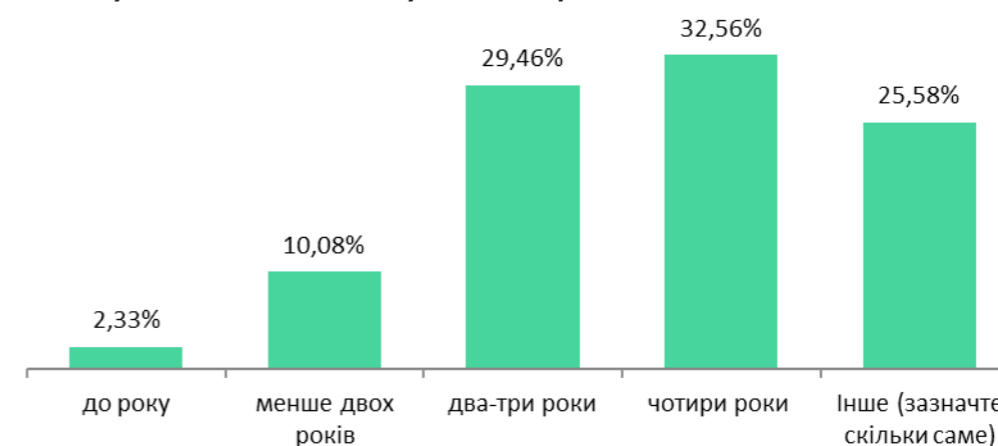
Рисунок 2. Співвідношення географії розташування та географії дії опитаних НДО, абс.кількість

Важливим питанням у розумінні діяльності НДО в Україні є визначення тривалості часу їх існування (рис.3). Майже 43% НДО, що прийняли участь у опитуванні, розпочали свою діяльність, починаючи з 2015 р., значна частина їх створювалася в контексті подій 2013-2014 р. У графу «інше» включені НДО,

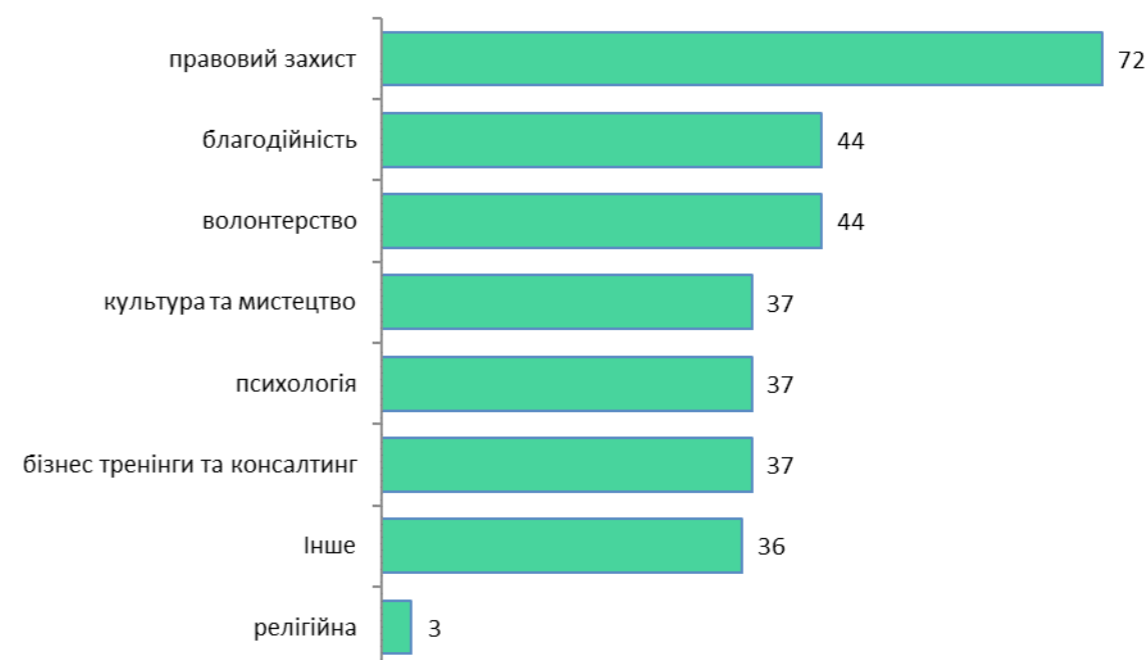
що функціонують від 5 і більше років. Для переважної більшості респондентів, які обрали варіант «інше», було важливо конкретизувати кількість років функціонування, продемонструвати тривалу історію своєї діяльності. Декілька організацій зазначили, що ведуть свою історію ще з 1990-х років.

Рисунок 3. Як давно існує ваша організація чи об'єднання?, %

Виходячи з того, що більшість НДО можуть реалізовувати різнопланові проекти, респондентам пропонувалося вказати не більше трьох основних сфер, які вони охоплюють своєю діяльністю.

Рисунок 4. Сфера діяльності вашої організації (не більше трьох відповідей), абс.кількість

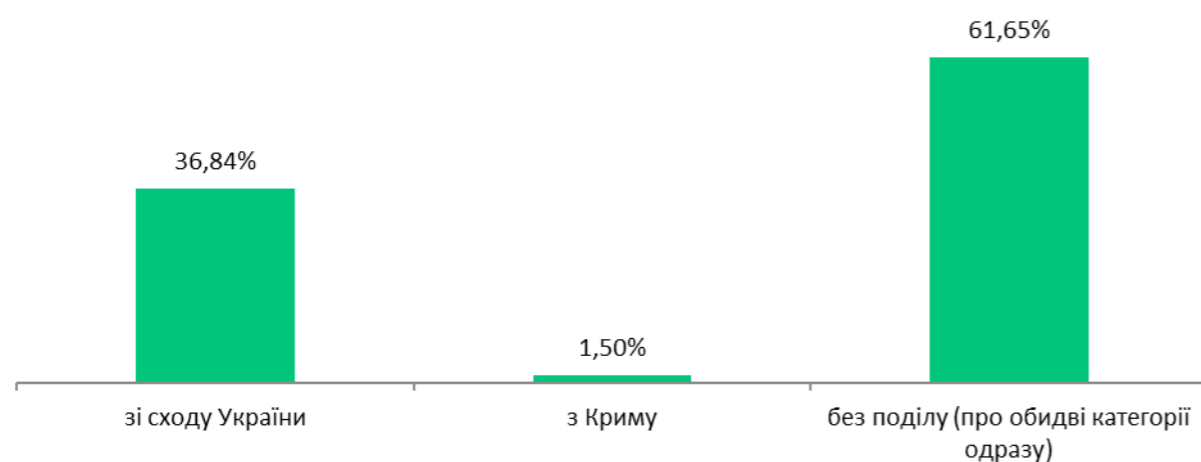

Як бачимо з рис. 4, українські НДО в першу чергу орієнтовані на надання правової допомоги. Наступними за частотою пригадування сферами діяльності є благодійність та волонтерство, сутність яких передбачає різні види матеріальної допомоги переселенцям. Наступними в цьому ряду ідуть психологічна допомога та культурно-мистецькі заходи. На цьому ж рівні опинилися

бізнес-тренінги та консалтинг. Тож, як можемо бачити, серед опитаних домінують НДО, орієнтовані передусім на різні аспекти правової, матеріальної та психологічної допомоги. Натомість значно меншим є сегмент НДО, діяльність яких була би в першу чергу націлена на перепідготовку, навчання, перекваліфікацію ВПО. Це означає, що у політиці стосовно ВПО і далі домінують практики «допомоги знедоленим» замість активних стратегій інтеграції та адаптації через роботу, підприємницьку діяльність тощо.

Питання щодо того, про яких саме ВПО хотіли би детальніше поговорити експерти, показує наявність в частини з них окремої спеціалізації передусім на переселенцях з окупованих територій Донецької та Луганської області. Як бачимо на рис. 5, майже 40 % опитаних в першу чергу воліли б конкретизувати ситуацію з ВПО саме з цих територій. Натомість, майже 62% готові оцінювати ситуацію та давати поглиблені відповіді стосовно обох категорій ВПО – як з анексованого Криму, так і з окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Рисунок 5. Оберіть, будь ласка, про яких ВПО ви бажаєте говорити, %

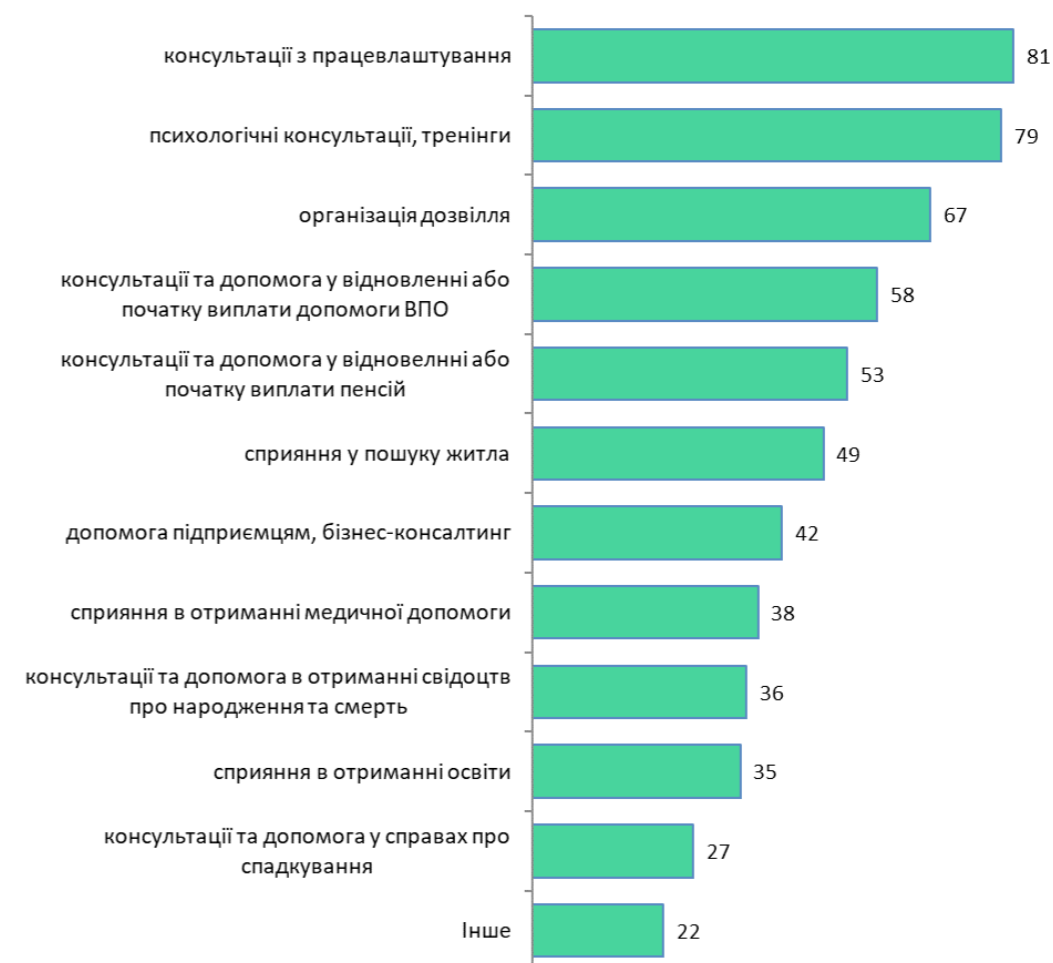

II. ПАРАМЕТРИ ДІЯЛЬНОСТІ НДО ПРОТЯГОМ ОСТАННЬОГО РОКУ

Питання щодо послуг, які найчастіше надавалися НДО, показують як пропозицію (тобто аспект діяльності НДО), так і попит. Якщо дивитися на попит через призму наданих послуг, то бачимо, що одним з найбільш популярних питань, з приводу яких переселенці звертаються до НДО, є проблема працевлаштування. Як показали попередні якісні дослідження, вимогливість ВПО стосовно роботи, а точніше її оплати, зумовлена необхідністю платити за орендоване житло. Це зумовлює активні пошуки роботи, стратегії перекваліфікації та донавчання, а також стає причинами відмов ВПО від пропонуваного центрами зайнятості робіт, оплата за які не вирішує проблеми оренди. Нерозуміння цього моменту часто породжує стигматизаційні практики, звинувачення ВПО в небажанні працювати та прагненні жити лише на допомогу від вітчизняних та закордонних фондів.

Високим є і запит на психологічні консультації, тренінги та дозвілєві заходи. Доволі інтенсивними залишаються звернення людей по допомогу та консультації з приводу відновлення виплат – пенсійних або для ВПО. В меншій мірі вираженими є звернення по допомогу у наданні медичних чи освітніх послуг, що дозволяє зробити припущення щодо певного пом'якшення цих проблем.

Рисунок 6. Які з цих послуг ви найчастіше надавали ВПО протягом 2017-2018 років? (будь-яка кількість відповідей), абс.кількість

Специфіка звернень громадян зумовлює домінування правового аспекту в діяльності НДО, що допомагають переселенцям.

За оцінками опитаних, найскладніше вдається вирішити проблеми ВПО з житлом. Оцінка опитаними складності її розв'язання суттєво відривається від усіх інших, що дозволяє говорити про її ключову роль. Перспективи розв'язання більшості інших проблем виглядають більш оптимістично в сенсі тієї допомоги, яку можуть надати НДО. Цікавим є і те, що серед відповідей, винесених у колонку «інші» з 14 версій відповіді 5-х опитаних також стосуються житла (однак не тільки питань оренди чи придбання, а й продажу свого колишнього житла на окупованих територіях, отримання за нього компенсації тощо).

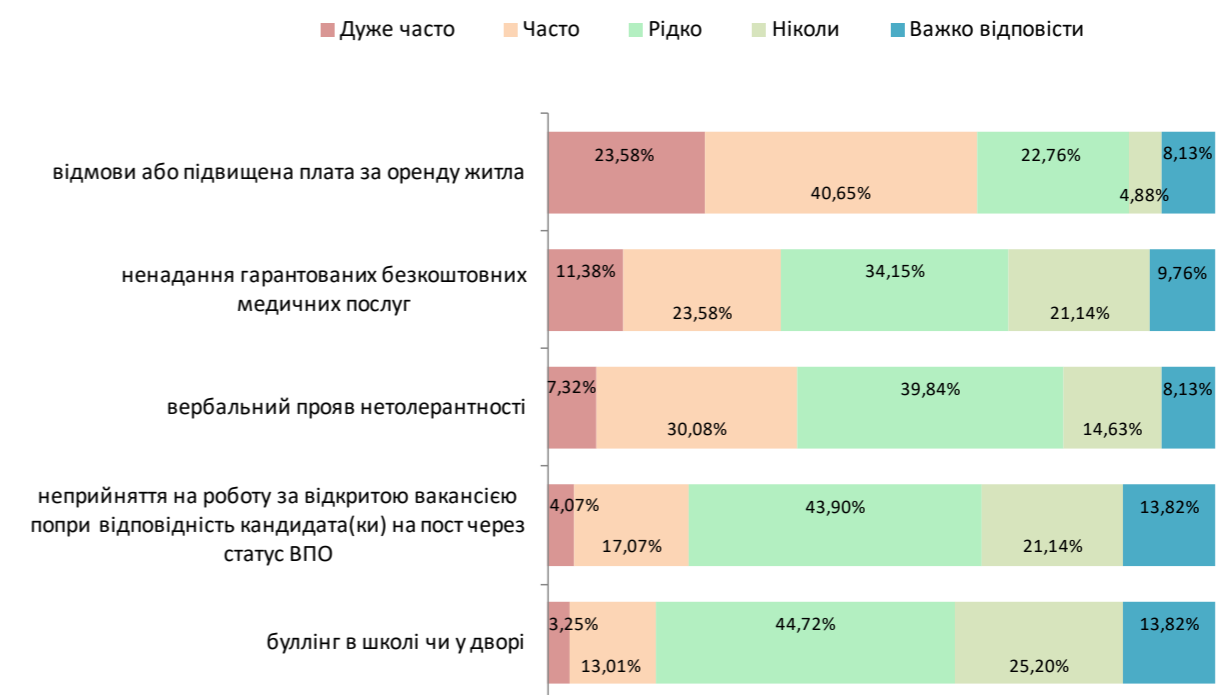
Рисунок 7. Які з проблем ВПО найважче вирішуються? (не більше трьох відповідей), абс.кількість

Формулювання питання про ключові проблеми з урахуванням їх дискримінаційного характеру знову показало проблему оренди житла як ключову (рис. 8). Зокрема йдеться про відмову у наданні житла або необґрунтовані підвищення плати за орендоване житло. Якщо поєднати між собою позиції «дуже часто» і «часто», то бачимо, що фактично на друге місце, як дискримінаційна

практика, виходить вербальний прояв нетолерантності стосовно ВПО. Майже такий самий показник має і проблема ненадання безкоштовних медичних послуг. Останній момент можемо уточнити через результати якісних досліджень. В більшості випадків йдеться не стільки про відмову від обслуговування, скільки про недоступність низки медичних сервісів через їх комерційний характер. І якщо в перші декілька років чимало переселенців змогли скористатися безкоштовними медичними послугами за рахунок наявної як міжнародної, так і української підтримки, то в останні роки працівники медичних закладів перестали зважати на статус ВПО та обслуговують пацієнтів в змішаному форматі, поєднуючи безкоштовні послуги з комерційними, які часто є недоступними для пацієнтів-ВПО, основні фінансові ресурси яких забирає оренда.

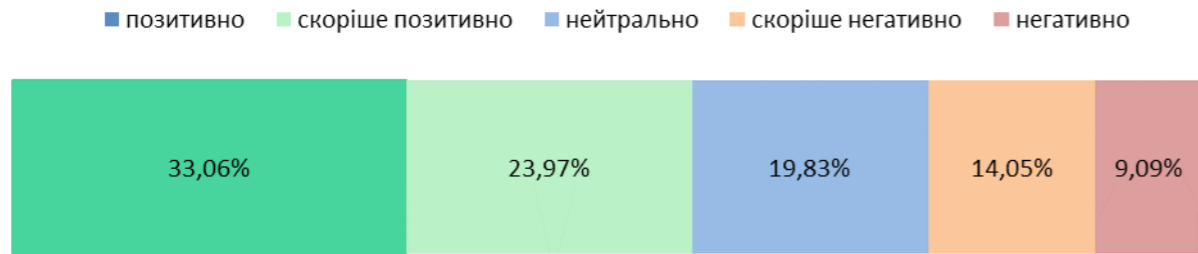
Рисунок 8. З якими випадками дискримінації ВПО Ви стикалися протягом Вашої роботи із цією категорією мешканців України?, %

Доволі неоднозначним як у політичній риторичі, так і у суспільних обговореннях залишається питання щодо виплати пенсій літнім людям, що проживають на окупованих територіях. Для отримання пенсії вони змушені долати блокпости, наражатися на небезпеку обстрілів, ставити під удар своє здоров'я в чергах та з'ясуваннях змін у процедурах нарахування та виплати пенсій пенсій. Частина українського суспільства вважає таку ситуацію несправедливою та звинувачує державу в невиконанні своїх обов'язків перед громадянами, частина ж навпаки, звинувачує самих людей з окупованих територій у їх колабораційних настроях та прагматичному використанні подвійного пенсійного забезпечення і від України, і від квазідержавних формувань ДНР/ЛНР.

Це неоднозначне ставлення до цього питання бачимо і по групі опитаних представників НДО, однак більшість їх (57%) все ж таки позитивно налаштовані стосовно законодавчих ініціатив, які б могли полегшити отримання літніми людьми їх законних пенсій.

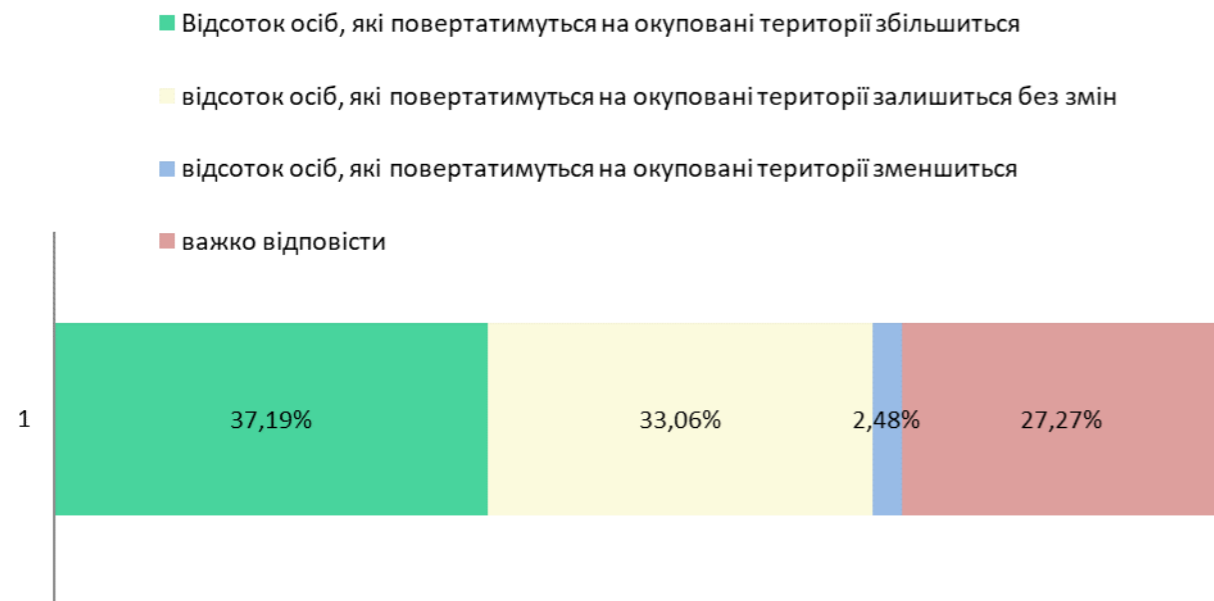
Рисунок 9. Як ви ставитесь до законодавчої ініціативи скасувати необхідність надання статусу ВПО для отримання пенсії тими, хто проживає на окупованих територіях (одна відповідь),%

В історії вимушеного переселення в Україні доволі складним є також і питання вимушеного повернення. Частина ВПО, що так і не змогли адаптуватися на новому місці, бо не знайшли роботи та не змогли оплачувати оренду житла, були змушені повернутися. Ключовим мотивом щодо повернення є наявність власного житла на окупованих територіях.

На думку опитаних нами експертів, якщо ситуація з ВПО в країні буде залишатися такою ж самою, процеси вимушеного повернення і надалі будуть актуальними. Майже 40% опитаних очікують інтенсифікації повернень, 33% вважають, що міграційні потоки суттєво не зміняться і майже 30% уникають чіткої відповіді на це питання (рис. 10).

Рисунок 10. На ваш погляд, якщо ситуація у становищі ВПО та законодавча база залишаться без змін (одна відповідь),%

Оцінка експертами ролі місцевих органів влади у розв'язанні ключових проблем ВПО підтверджує, що ключовою нерозв'язаною проблемою залишається проблема житла. Саме по цьому пункту маємо найвищі показники негативних оцінок стосовно зусиль та їх результативності на рівні місцевої влади. Майже 60% оцінили роботу місцевої влади в цій сфері як негативну чи радше

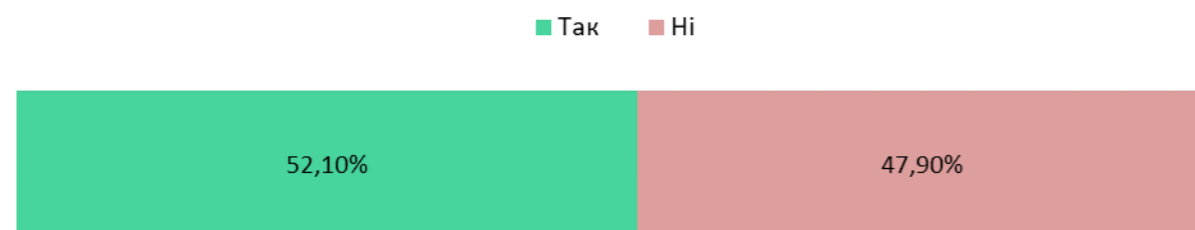
негативну. Далі, зі значним відривом ідуть негативні оцінки щодо зусиль місцевої влади у наданні консультацій чи допомоги в питаннях відновлення виплати пенсій (28%), допомоги підприємцям (28%), отриманні медичної допомоги (26%). Найбільші позитивні показники мають документально-консультаційні послуги місцевих органів влади, як то психологічні консультації, тренінги та консультації з питань працевлаштування, консультації в отриманні свідоцтв про народження тощо (рис. 11).

Рисунок 11. Як ви оцінюєте зусилля місцевих органів влади у вашій сфері щодо вирішення наступних проблем ВПО (по одній відповіді на кожне запитання),%

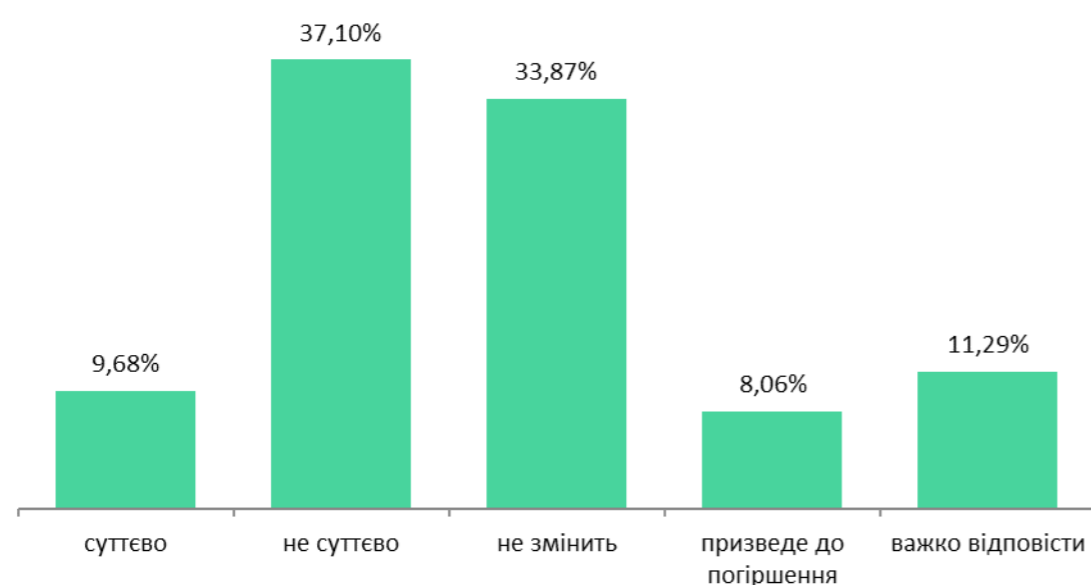
Практично половина опитаних експертів демонструє свою необізнаність стосовно наявності та змісту Стратегії інтеграції переселенців 2020 (рис.12).

Рисунок 12. Чи знайома вам Стратегія інтеграції переселенців на період до 2020 року?,%

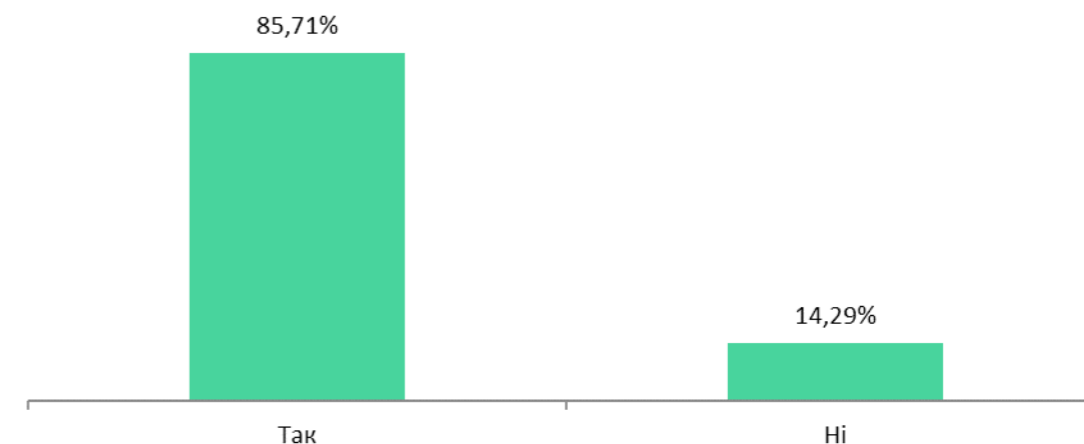
Однак і по тій групі опитаних, що підтвердили ознайомлення зі Стратегією, більшість оцінює її як чинник, який навряд чи суттєво вплине на покращення соціально-економічного становища ВПО (рис.13).

Рисунок 13. Якою мірою, на Ваш погляд, реалізація цієї Стратегії зможе покращити соціально-економічне становище ВПО?,%

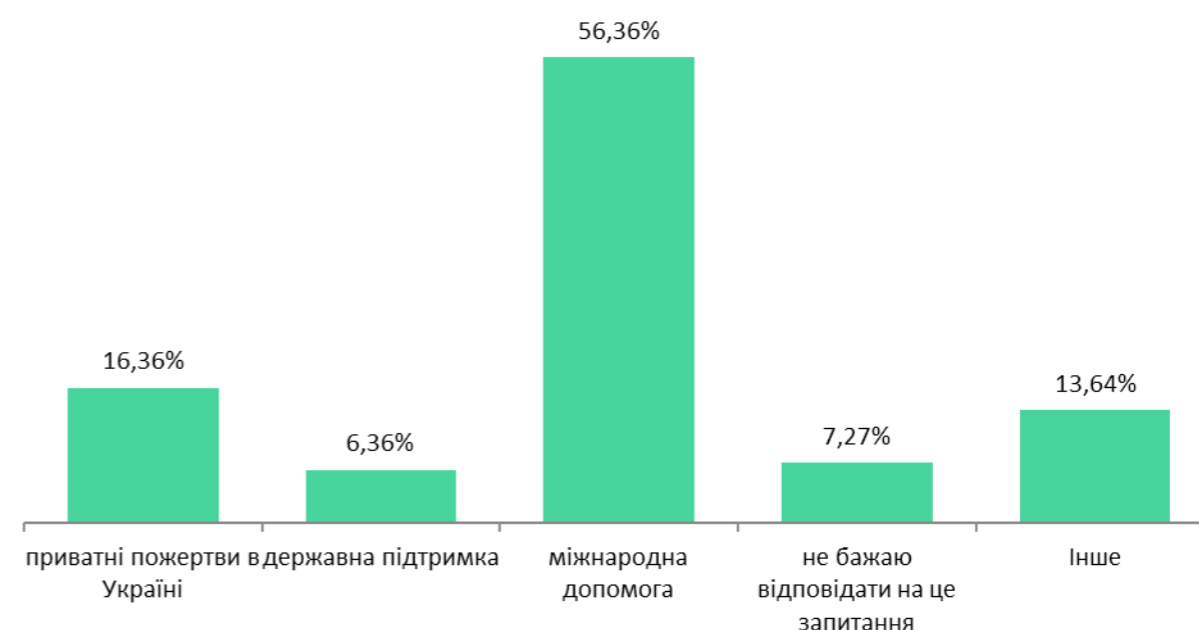
Діяльність переважної більшості опитаних НДО спрямована на організацію роботи та заходів, в яких одночасно беруть участь як ВПО, так і представники місцевих громад (рис.14). З точки зору забезпечення процесів інтеграції ВПО та місцевих спільнот, така формула роботи є оптимально. В даному випадку йдеться про спільні проекти у сфері «активного громадянства» (суспільні проекти, боротьба з корупцією тощо), психологічні консультації та тренінги, дозвіл-леві заходи.

Рисунок 14. Чи займається ваша організація програмами та діяльністю, в якій одночасно беруть участь ВПО та представники місцевих громад?,%

Питання щодо джерел фінансування ВПО показує, що більшість з них 56,4% отримують кошти від міжнародних фондаций чи програм допомоги. Приватні Українські пожертви складають 16,4%, державне фінансування – 6,4%. У поясненнях до рубрики «інше» респонденти часто наголошують на власній безоплатній волонтерській діяльності (рис.15).

Рисунок 15. Які джерела фінансування діяльності, яка стосується ВПО, переважають у вашій організації?,%

Якісні доопитування дозволяють ширше розкрити сутність проблеми, яка криється за даними цифрами. По-перше, маємо ситуацію залежності допомоги, що надається ВПО, від позиції та стратегій міжнародних фондаций. По-друге, за оцінками активістів, локальні НДО, що в переважній більшості виникли в контексті подій 2013-2014 року, не мають достатнього репутаційного капіталу та грантівської історії, яка б дозволяла б їм без посередників подаватися

на наступні грантові проекти з потужним фінансуванням. Відповідно, важливим для подальшої діяльності українських НДО, націленої на розвиток громадянського суспільства в Україні в цілому, України мусить бути накопичення репутаційного капіталу та пошук внутрішніх ресурсів власної діяльності. Даний момент є особливо сприятливим для таких пошуків, оскільки в умовах необхідності швидкого реагування на нагальні проблеми (допомога пораненим під час Майдану, підтримка родин поранених та загиблих в АТО, низка проблем, пов'язаних з вимушеним переселенням) в українському суспільстві активізувалися практики благодійності та волонтерства. Стосовно останнього маємо цілу палітру соціальних реакцій – від ситуативного (час від часу) до систематичного благодійництва та волонтерства, від допомоги грошима та іншими матеріальними предметами (їжею, одягом, транспортними засобами, обладнанням тощо) до допомоги за рахунок власних інтелектуальних та часових ресурсів (безоплатна робота у вільний від роботи час).

Відповіді, надані опитаними на відкриті питання, дозволяють побачити факхові оцінки суми тих політик, що застосовуються до вимушених переселенців.

По-перше, респонденти звертають увагу на специфіку моделі допомоги, яка прив'язує людину до систематичних мізерних виплат, однак при цьому перекриває можливості до її пришвидшеної адаптації, самореалізації, зростання. Також наголошують, що подібна сфокусована лише на ВПО допомога за умови невирішеності проблем різних знедолених груп населення України підсилює невдоволення людей та зумовлює напруження у ставленні до ВПО.

По-друге, учасники опитування наголошують на необхідності відривання статусу ВПО від процедури призначення пенсії. Це б дозволило відділити справжніх вимушених переселенців, які живуть в Україні та не мають доступу до власних домівок на окупованих територіях та «маятникових мігрантів», які продовжують жити на окупованій території та постійно переміщуються. Відокремлення цих груп має значення для підрахунку реальної кількості ВПО та оцінки реальних потреб стосовно житла.

По-третьє, говорять про затвердження державних стратегій стосовно ВПО без опертя на експертне знання чи результати опитувань ВПО; про їх абстрактний характер, що не підкріплюється ані фінансово, ані чітко прописаними тактичними кроками.

По-четверте, наголошують на низці комунікаційних проблем у взаємодії між місцевою владою та локальною спільнотою, з одного боку, та ВПО, з іншого. Комунікаційні збої і надалі пов'язані із сприйняттям переселенців як тимчасових мешканців, які не мусять укорінюватися. На думку опитаних, це призводить до виштовхування людей назад в зону конфлікту.

В цілому ж опитані представники НДО в контексті вирішення проблем ВПО очікують:

- від Уряду України: чіткої програми щодо вирішення проблеми житла; захист політичних прав ВПО та повернення їм права голосувати на місцевих виборах; встановлення миру в країні.
- від місцевих органів влади: дієвих місцевих програм розв'язання житлової проблеми, реальних заходів та програм щодо інтеграції ВПО в місцеві громади та відмови від ставлення до ВПО як до тимчасового населення.
- від приймаючої громади: прийняти ВПО, не ділити на «своїх» та «чужих» та бути толерантними.

Автори:

Доктор Ірина Кузнєцова – науковий співробітник Школи географії, Землі та наук про навколишнє середовище Університету Бірмінггема, головний дослідник проекту. В даний час її дослідження зосереджені на питаннях примусового переміщення в сучасній Україні - це стосується внутрішньо переміщених осіб всередині країни (фінансується АНРС), а також біженців з України в Росію (фінансується Британською академією). Також вона керує проектом «Питання психічного здоров'я та благополуччя внутрішньо переміщених осіб в Україні» (Wellcome Trust / UoB). Дослідницькі інтереси І. Кузнєцовой включають міграцію, здоров'я та критичний урбанізм.

Професор Оксана Міхеєва – завідувач кафедри соціології Українського Католицького Університету (м. Львів). До 2014 року працювала в Донецькому державному університеті управління. Коло наукових інтересів: історичні аспекти девіантної та делінквентної поведінки, урбаністичні студії, вивчення мотивації добровільної участі у збройному конфлікті на сході України, процеси соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб з окупованих частин Донецької та Луганської області та анексованого Кримського півострова.

